

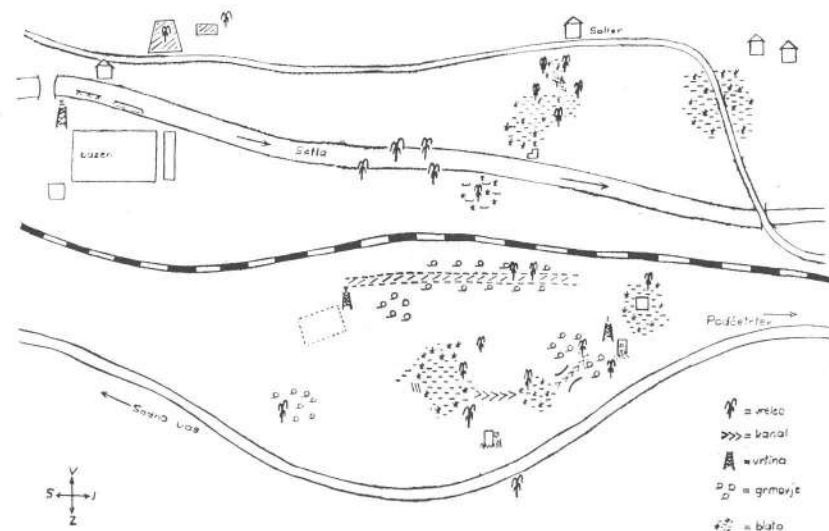
Edvard GLASER

„Atomske toplice“ se spominju tek u novije vrijeme, a ranije ne nalazimo skoro nikakve podatke s obzirom na postojanje termalne vode u tim krajevima; nailazimo samo na podrobnije opisivanje naseobina¹); sam Podčetrtek se već rano (1016 i 1213) spominje kao „Lonsperch“^{2 3}) ili (1251) Lontsperch), (1258) Landsperch⁴), Landsperg i Landsberg, a kasnije Windisch Landsberg^{6 7 147}). Vrlo rano se spominjala i rečica Sutla (slov. Sotla) za koju se godine 1016. nalazi ime Zotle; 1028. Zontlae, Zoutla fl.¹⁴⁷), 1303. Zotel, 1304. Satle, 1305. i 1334. Zotel, 1309. Zatel, 1344. Zato!, Zatel, 1369. Aqua Satel, 1379. die Zatel, die Seotl, 1436. Zattel, 1475. Fluvius Zotla, oko 1490. Satl, 1495. die Zatl^{5, 83}) pa kasnije i Zontla, Zontle, Zotel pa Sotle, Sentla, Sentle, Sutla^{6 7}). Ime Sutla gotovo je preslovensko Sontula, Santula i sl.; upoređenje sa antičkim božanstvom reka Adsulluta, malo je verovatno^{83, 139, 151}). Naravno, da se već rano pisalo o obližnjim vrelima u Rogaškoj Slatini, Gaberniku, Kostrivnici pa i o sumpornom vrelu Hajnsko, Hainsko (Heinsko) „koje nije na naročitom glasu jer sadrži karakteristični H² S“¹³), te sumpornom vrelu u Pristavi „ispod svetog Benedikta i dr.“^{8 9 10 11 12 52}). Zanimljivo je, da je sumporno vrelu u Pristavi u blizini ceste za Podčetrtek „u prijatnoj dolini“ bilo već 8. 6. 1824. hemijski pregledano⁹). Iako se u turističkoj brošurici „Obsotelje“ kaže, da su za toplice kod Podčetrka znali već pre 400 godina,¹⁴) ali to nigde nije potvrđeno. Pretražili smo geografske i istorijske^{1-31 82 84 85 94 98 124-129 133 142-146 149-151}) te druge izvore sa bližom okolinom Podčetrka^{31-49 134 56}). Proučili smo i procese protiv veštica sa željom da pronademo da li je ko bio osuđen kao veštica zato što je savetovao upotrebu tople vode za lečenje⁵⁰⁻⁵³).

* Sulta teče između Slovenije i Hrvatske skoro paralelno sa cestom Sodna vas—Podčetrtek nad kojim se nalazi zamak, a nekoliko km odatle stari pavlinski manastir Olimje, s druge strane Sutle pak zamak Miljana. Na levoj obali rečice nalazi se veća zgrada — Solter pred kojom je dosta veliki močvaran travnjak sa vodom u obliku bazena, sa temperaturom 24,5°C i više izvora, a uz samu Sutlu ruševine starog mlina. Pokraj Soltarove kuće je cesta za Harinu Zlaku (Harine Zlake, Harinzlaka ili i „Atomske toplice“), sa grubo izrađenim bazenom ispod pećine sa temp. vode 33°C na 206 m nadmorske visine⁸⁵). Pored tog izvora još se vidi deo zatrpanog bazena sa svlačionicom koju su godine 1957. betonirala dva čoveka sa Trbovlja za kupanje 10—12 ljudi⁵⁹). Na toj Hrvatskoj strani ima ukupno oko 8 izvora.

U Sloveniji dominira drveni bazen veličine 16 m × 8 m, dubine 80—110 cm i temp. 33,5°C, udaljen nekih 280 m od ceste Sodna vas — Podčetrtek od kojeg ide nova cesta do ovog bazena (slika 1). Uz samu Sutlu nalazi se tuš te pripremljeno mjesto za 12 kupaćih banji za kupaće sa otvorenim ranama. Ovaj bazen prima vodu iz treće bušotine kojoj će uskoro slediti četvrt. Nizvodno uz Sutlu ima nekoliko izvora u steni pa i u samom koritu gde je inače prljava rečica nešto čistija i toplija, te tamo izlaze čak i mehurići. Možda bi za potvrdu mogli navesti, da zemlja klizi — prema koritu iako je teren ravan — spljošten. (Misli se, naime, da topla voda ispire pesak ispod terena pa zato on i klizi). Na travnjaku se nalaze mnoga udubljenja u kojima

ljudi sede i mažu se „radioaktivnim“ blatom. Nešto niže — prema Podčetrtku — sa ove strane železničke pruge, uz njivu kukuruza nalazi se druga bušotina — nešto zapadnije — u žbunju prema cesti sa tipičnom močvarskom florom, pa onda prvi izvor. Udaljen 30 m u istome smeru uz cestu nalazi se zidani „Atomski vrelac“ sa temperaturom vode 22°C. I sa desne strane ceste

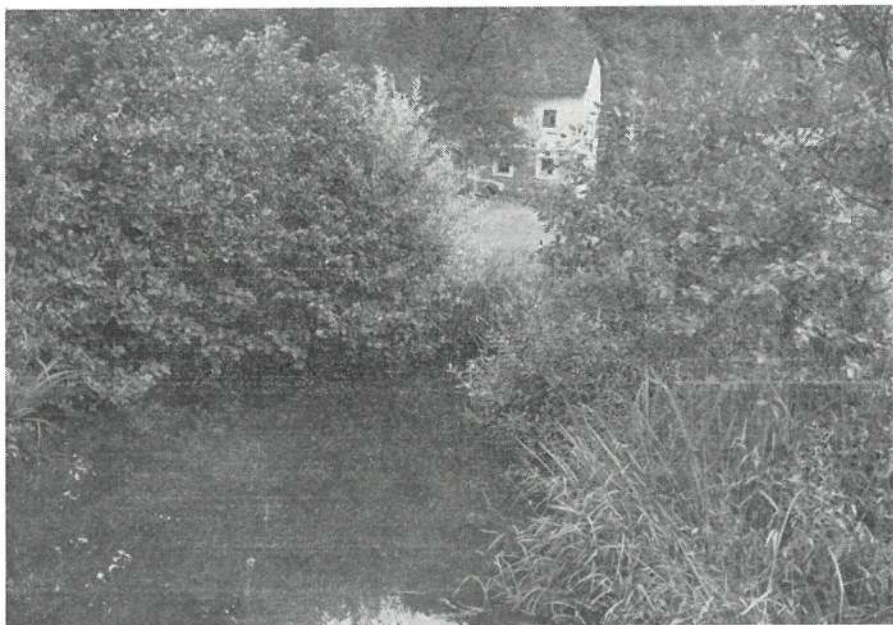
Slika 1 Skica lokacije Atomskih Toplica

nalazi se iskopina gdje je ranije bio izvor kasnije zatrpan. Nekoliko koraka severno-istočno od „Atomskog vrelca“ u žbunju se može videti mlaka nazvana „Slovenski bazen“. Oko 10 m južnije, nalaze se još nekoliko izvora te I. buštone iz koje teče voda u mlazu, a pored nje je udubljenje u zemlji sa izvorom u kome ljudi sebe mažu blatom. Između prve i druge bušotine uz Sutlu nalazi se zaraslo staro isušeno korito ove rečice u kojoj se nalaze još dva izvora. Na slovenačkoj strani ima ukupno 18 izvora sa srednjom temperaturom vode oko 24,5°C. Izvori su ovdje uglavnom skriveni, pa ih treba većinom tražiti između zaraslog bilja (skica) a često se mešaju sa atmosferskom vodom

Sutla se spominje kao rečica koja često prelazi korito zbog brojnih mlinova te plavi okolnu zemlju⁵⁴), a spominje se i kao „prirodno“ kupalište⁵⁵). — U godinama 1842. do 1843. opisan je Podčetrtek na zahtev nadvojvode Ivana tako opširno i u pojedinostima (Göth'sche Sammlung) da nalaz tople vode ne bi mogao promaći. U tom rukopisu se izričito kaže „Seen und Teiche gibt es keine“ pa zatim dalje „pitka voda ima u Podčetrtku loš ukus“. I tu se Sutla spominje, da više puta izlazi iz svog korita. „Mali potočići izlivaju van svoga toka i stvaraju močvaru.“ — „Kod bolesnika sa skrofulozom lječnici prepisuju prašak (Galis) i preporučuju tople kupke“. No, baš tu bi sigurno pisac opisao topla vrela da su mu ona bila poznata (jer pisac se nalazio u Podčetrtku — Windisch Landsbergu), tim više, što već nekoliko redaka kasnije nabrāja topla vrela: Rogašku, Kostrivnicu, Gabernik. Na drugom mestu pisac opisuje sumporno vrelu Hajnsko pa kaže, da je voda „bez kulture“ i još da „javnih kupališta nema“^{11 148}).

Naše traganje je bilo otežano činjenicom da Sutra deli ovaj kraj na dva dela: na desnu obalu koja je pripadala austro-ugarskoj Štajerskoj i na levu koja je pripadala Hrvatskoj.

Tek 10. XII 1938. „Jutro“ piše o „Ljudskim toplicama kod Podčetrka“ kao o močvarnom zemljištu na livadi sa više izvora, pomešanih sa hladnom vodom. „Na drugoj strani Sutle voda teče pravo ispod pećine gde ima temperaturu leti 35°C, a zimi 33°C. Izvor je vrlo jak te ističe u veću lužu i po „jarku“ u Sutlu, koja je udaljena nekih 6 m. Ovdje se deca „brčkaju“ po toploj vodi, pralje peru u njoj rublje bosonoge čak i zimi, a noću se i same kupaju u luži, da se leče od reumatizma“. Pisac poziva na bolje iskorišćavanje vode⁵⁷). Odakle je došao naziv Harina Zlaka teško je ustanoviti. Neki kažu, da bi se kraj mogao nazvati po stanovnicima „Harinski“ kojih ima mnogo, a Zlake od „mlake“ vode; neki čak misle, da ime Harina Zlaka dolazi od tople vode, slične mokraći (nijem.: Harn i Lache) — Hern Lache, a možda i od „tlake“ — poljskog rada. „Harina“ bi mogao biti i pridjev imena „Harin“
130–132 136–138 154).

Slika 2 Izvor zarastao u travi.

Navodno je već pre drugog svetskog rata pregovarao dr Pavel Strmšek sa nekom ljubljanskom bankom zbog kredita za izgradnju kupališta kod Harine Zlake, te su već bili minirali nekoliko pećina čime se „mlaka“ povećala i udubila; ipak kredit nije bio odobren jer se banka navodno bojala finansijskog sloma^{58 59}). god. 1939. eliptički basen je bio dug 4 m, širok 1 1/2 m, a na najdubljem mestu 40 cm dubok. Zajažen je bio slaganjem kamenja i obrastao algama^{85 95 96}).

Sve starije osobe sećaju se toplica kao mjesta gdje su žene prale rublje čak i zimi bosonoge, te mjesta gdje se je zimi stvarala magla kao, i da voda vri^{60 61 62}). Mnogi ljudi prali su ovdje svoje noge i mnogima su se rane na njima zalječile čak i ako su pre više godina болоvali. Sutla kod „mlina“ se skoro nikada nije zamrzavala sve do naselja Imeno. I led se ovdje otaplja prije nego drugdje. Pripoveda se, da su grofovi iz Miljene već prije 400 godina izgradili kuću kod Soltera i upotrebljavali je kao hotel.

Na slovenačkoj strani se navodno pri iskopavanju korita vode g. 1957. naišlo na nekadašnji slovenski basen „Toplico“ veličine oko 4 × 4 m. Zatim je još nađeno: dupli drveni patos, 3 stepenice i odvodni kanal na kojem je bila mreža od livenog željeza⁵⁹). Baš tu bi trebalo tražiti kupalište pavlinaca iz Olimja ili grofova iz Podčetrka⁵⁹).

U godinama 1810. do 1890. u blizini Podčetrka nalazili su se rudokopi, koje su kasnije obustavili te ponovo istraživali 1948. i 1949. g. Inženjeri su dolazili po informacije (zbog mogućih nalazišta rude i zbog eventualnih istraživanja) ka krajevnom lječniku u Podčetrku dr. Evgenu Jaegeru, te župniku Frideriku Strnadu⁶³).

Strnad je jednom iskoristio priliku takve posjete inženjera i pokazivao mu mlaku (basen) ispod Solterove kuće te ga zamolio da uzme malo vode za analizu. Ovaj inženjer je vodu rukama pipnuo i ukratko kazao, da takve vode ima bilogde u Sloveniji. Rezignirano piše Strnad u svojim zapisima „kod slovenačkih inženjera nije bilo uspjeha“⁵⁹). Posve drukčije je reagovao ing. Mate Vukčević iz Bučićke Slatine koji je g. 1952 vršio rudarska istraživanja na području kotora Klanjec — a prvo u Poljanskoj Luci^{59 60 64}). Vukčević spominje u svom rukopisu, da mu je 85 godišnji Josip Solter kazao, da postoji analiza vode kod Harine Zlake iz. g. 1940. Po dopisivanju je zaista primio prepis ove analize⁶⁴) Balneološko-klimatološkog instituta u Zagrebu sa potpisom dr Stanka Mihovića^{65 85}). Ova analiza objavljena je g. 1940. u delu Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 267, str. 195, 197, 214 (64, 85). U stvari ova analiza je bila objavljena već 23. marta 1939⁸⁵). Isti Institut iz Zagreba odgovara na neko pismo, da je dr Miholić već 1930. godine izradio hemijsku analizu a 20. VI 1952. utvrdio je radioaktivnost vrela Harina Zlaka sa 11,24 Macheovih jedinica (M.J.); prema tome ovo vrelo spada među najradioaktivnije izvore u Hrvatskoj^{64 66 59}). Među prve kupače spada i sam ing. Vukčević koji piše, da je izliječio posle 10 do 12 kupanja reumu — „išijas“ — i probadanje oko srca i osjeća se mnogo bolje a „činovnici u Kljancu su ovo primetili već po njegovom podmlađenom izgledu“^{64 59}).

Desinički župnik i dekan Vinko Komerički navodno je prilikom davanja poslednje pričesti nagovorio Slavka Fürsta iz Desinića da se tu leči. On je bio operisan zbog raka na želucu, pa se mu je taj ponovo javio na usnici, te je bio zbog toga u Zagrebu zračen radijumom; rak mu se poslije javio na preostalom delu želuca pa je trebao ponovo na operaciju što mu navodno nije savetovao neki lječnik u Zagrebu jer mu više ne bi pomoglo. Pošto je već bio u vrlo teškom stanju savetovano mu je neka pokuša sa „atomsom vodom“ koja bi mu mogla pomoći. Bolesnik se, navodno popravio, i, župnik Strnad ga je video ove godine u dobroj kondiciji^{59 60}). Takvi „rezultati“ lječenja, naravno, pokrenuli su čitavo Obsotelje; interes za „Atomske toplice“ se povećao, ljudi su dolazili u masama.

** Godine 1955. ove Toplice posjećivalo je za nedelju dana 50 do 100 ljudi, g. 1956. moglo se nabrojati i do 150 ljudi za nedelju dana. „Atomskim toplicama“ nazivaju Harinu Zlaku od g. 1956. pa nadalje. Kasnije se ovaj naziv preneo i na Slovenske toplice sa svojim novim bazenom.

God. 1957. vidalo se već i do 50 kola dnevno čak i sa stranim registracijama (Talijani, Austrijanci, Švajcarci, Nemci, Francuzi, Belgijanci i dr.) te do 1.000 ljudi na dan, nedeljno čak i do 2.000. Dobru perspektivu videlo je i ugostiteljsko preduzeće iz Kumrovca, koje je povećalo i produbilo Harinu Zlaku, izbetoniralo veći bazen, uredilo bife te prodavalo na dan 800 do 1250 ulaznica. U bazenu se odjednom „kupalo“ čak i 250 ljudi. Noćišta u Podčetrku, Harinim Zlakama, Sodni vasi i ostaloj okolini bila su uskoro prepuna. Šmarčani su čak podigli most preko Sutle i svoj bife.^{59 60}).

Zbog velike navale kupaći nisu puštali u bazen bolesnike sa otvorenim ranama Tako i nije našla mesta u bazenu nesretna Marija Borko iz Ptuja koja je imala rane od glave do pete. Strnad joj je savetovao da pođe na slovensku stranu. Žena je ispod

ceste Sonda vas — Podčetrtek iščupala močvarsko bilje, očistila okolinu te se četrnaest dana kupala na izvoru, pa su joj se rane zarasle od glave do nogu. Na tom mjestu izbetonirala je kaptazu sa natpisom „Atomski vrelac“. Kod kuće je nastavila kupanje vodom koju su joj donosili i u proljeće je, bila potpuno zdrava^{59 97}). Uskoro su ljudi počeli iskorišćavati i blato te se u blizini tog izvora mazali tako, da je odjednom ležalo na travnjaku 80—100 ljudi. Naravno da bismo mogli ovakvih primjera „lječenja“ opisati još mnogo više, ali nije naš zadatak.

Ing. Anton Zdovc iz Ljubljane dao je 30. IV 1955. župniku Strnadu Geigerov brojač za istraživanje radioaktivne rude na tom terenu. Razume se, da se Strnad najprije uputio Harinoj Zlaki gdje je ostao razočaran. Na povratku prema Solterovoj kući brojač se sve više i više javljao, iznad slovenskih toplica „radio je još jedan puta jače i još malo više nego kod Harine Zlake“⁵⁹). Najjače je radio na pravcu kamenoloma preko šume, do kuće Horvatića, dr Jaegera, Cvetka, iznad župnijske bašte, pa kroz crkvu na brdo^{59 60}).

Godine 1956. trasirala se „obsoteljska“ željeznica iz Grobelna prema Kumrovcu i Zagrebu. Pruga je trebala ići preko Slovenskih toplica i izvora, pa je župnik Strnad sa svojom molbom glavnom inženjeru uspio, da su trasu odmakli s toga pravca^{59 60}). Pri zemljaskim radovima su se više puta pojavljivali novi topli vrilci od kojih su neki bili ponovo zatrpani. Sutla je djelimično primila novo korito.

Institut „Jožef Štefan“ u Ljubljani je objavio rezultate analiza uzoraka termalne vode i blata iz Podčetrтка. Po toj analizi ima u Podčetrtku vrela I. 5,45 M.J., vrela II. 5,25 M. J., atomski ili pitni vrelac 8,17 M.J., Harine Zlake 4,63 M.J. Analizirano je i blato kod vrela I. sa 6,5. 10⁻⁵/uC radona, blato vrela II. pa 5,5. 10⁻⁵/uC radona na 100 gr. blata (uC—= mikrocurie) (69,59, 70).

Dr Rudolf Leskovar iz Rogaške Slatine preporučuje u „Zdravstvenom vestniku“ br. 2 (1958) uređenje Atomskih toplica, te piše između ostalog kako se takoreći pred našim očima razvija ljudska empirija koja je i za ove toplice ostvarila indikacije kao što su klasične za akroterme⁷³).

Prof. Bač je 4. VIII 1958. razgledao toplice te se izjasnio za bušenje terena⁵⁹).

Zavod za klimatologiju i fizikalnu terapiju Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu je dao svoj izveštaj u kojem ponovo ocjenjuje radioaktivnost Harine Zlake sa 4,99 M.J., temperaturu vode 29°C, vrela Podčetrtek uz cestu sa 5,3 M.J. i 27°C te „bazena“ između Solterove kuće i starog mlina sa 5,1 M.J. te 25°C (74, 70).

Kulminaciju želja i realnosti svakako znači početak bušenja koje je obavio Geološki zavod u Ljubljani posle sklopljenog ugovora između Sklada Borisa Kidriča i Skupštine opštine Šmarje pri Jelšah. Po radioaktivnosti Harina Zlaka se nalazi ispred mnogih lečilišta kao što su Rimske Toplice, Soko Banja, Topusko i dr. a iza Istarske Toplice, Fojnice, Niške i Štipske Banje, Srebrenice te Bogušičkog kiseljaka⁹⁵).

Hemijski institut Borisa Kidriča u Ljubljani izvršio je i hemijsku analizu vode I te III bušotine^{76 70}).

Bušotina I nalazi se na najjužnijem kraju terena, na mestu koje je stisnuto između ceste za Podčetrtek i železničke pruge (skica). Bušilo se do dubine — 274 m; prva termalna voda pojavljivala se već na horizontali oko — 8,5 m sa temperaturom T 30°C. Kod — 44 m radioaktivnost vode iznosila je 3,8 M.J. Kod — 80 m bio je protok vode 200 l/min. sa T 23°C. Analizom je ustanovljen i suvi ostatak sa 0,256 g/l. Stručnjaci smatraju, da horizont sadrži — 50 m i — 80 m najviše vode. U bušotinu dala se cev pa iz nje još uvek teče voda.

Bušogina II nalazi se nešto severno-istočnije. Voda se javila već u dubini od — 38 m s prelivom od 120 l/min. i T 18°C. Bušenjem se prestalo zbog nestanka sredstava; sama bušotina nema umetnute cevi.

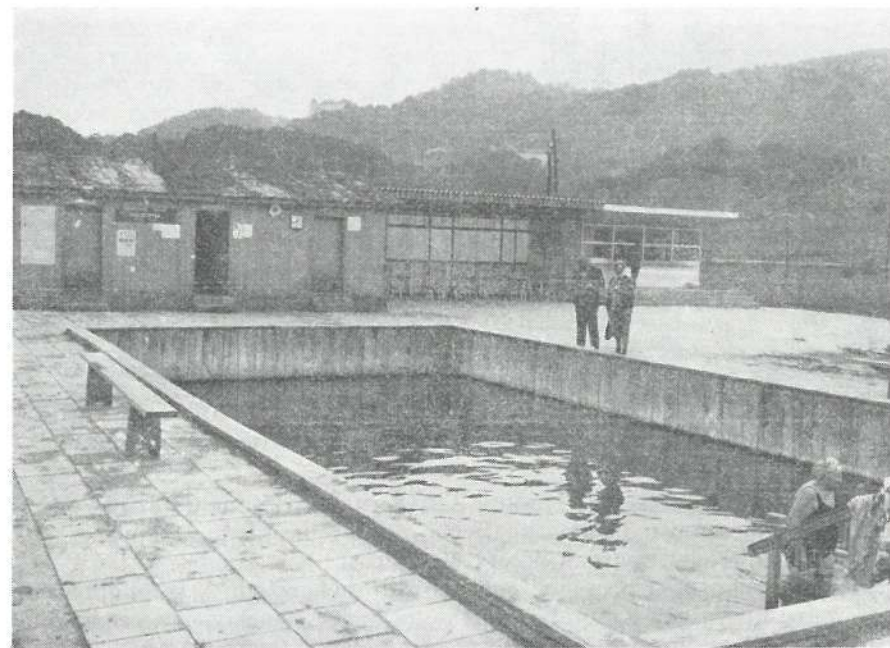
Bušotina III je najsevernija. Termalna voda javila se kod — 54 m s prelivom 240 l/min. i temperaturom 32°C. Kod — 137 m preteklo je 140 l vode na min. s T 31°C. Crpljenjem vode protok se uvećao na 230 l/min. i T se povisila na 33,5°C. Stručnjaci preporučuju eventualno snižavanje prelivnog nivoa za jedan do dva metara, čime bi se protok vode povećao dva puta, a preporučuju i crpljenje vode.

Elaborat klasifikuje vodu treće bušotine kao lako radioaktivnu sa 1,41 nC/l (nC = nano-curie = 1 . 10⁻⁹ što odgovara 3,87 M. J.) (75, 60), te potanko opisuje geološki profil i ispitivanje radioaktivnosti u Zavodu za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu od 8. IX 1965.

Analiza termalne vode nove bušotine (bušotina III) Nuklearnog instituta „Jožef Štefan“ u Ljubljani od 20. VII 1966. čuva Turističko društvo u Podčetrtku osnovano 1954. Utvrđena radioaktivnost vode je 2,5 M.J.; „to je onoliko koliko je nađeno i u uzorcima vode iz Rimskih i Dolenjskih toplica“ ali ipak se preporučuje na kraju merenje radona na izvoru^{77 70 78 79}).

Turističko društvo u Podčetrtku čuva još članke, nalaze i govore, prilikom otvaranja toplica, zapise sa sednica, prospekt „Obsotelja“ sa uloškom „radioaktivne toplice — Podčetrtek — Harine Zlake“ i dr.^{70 67 68 123}).

Ovo društvo je svojom marljivošću izgradilo I bazen na slovenačkoj strani (1967) te uređuje okolinu prihodom od ulaznica (po osobi 200 S din); kao svoj dalji cilj stavilo je društvo povećanje kapaciteta vode i transport ove do Podčetrтка na Škofljak^{67 60 70}), za bolju eksploataciju vode za turizam i lječenje (slika 3).

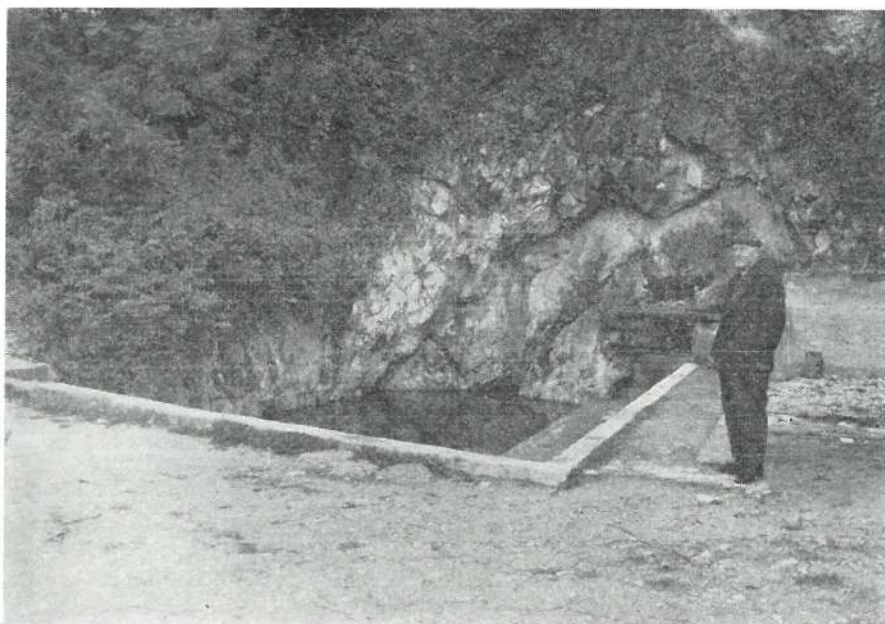

Slika 3 Basen izgrađen na slovenačkoj strani

Toplice kod Podčetrтка uskoro su dobile široki publicitet. Prve vesti u novinama srećemo već pre drugog svetskog rata, a posle njega prošlo je mnogo godina dok se jula 1954. među ostalim novinama javlja i „Slovenski Poročevalec“ sa natpisom „Radioaktivni vrelac pri Podčetrtku“⁷¹). Isti list donosi 16. IX 1956. senzacionalis-

tički natpis „Atomske toplice“ i dr Miholićevu analizu (11, 24 M.J. radioaktiviteta) te izvještaje izlječenih bolesnika.

Naravno mnoštvo ljudi, automobila, šatora, automobilskih kola za spavanje, stranci, laskave izvještaje bolesnika i drugo, ne smiju nas zavaravati. Sigurno, da se konačna ocjena vrednosti vode može dobiti samo brižljivom — marljivom — stručno — zasnovanim radom, koji traži egzaktnost ne samo na zdravstvenom području (anamneza, pretrage rendgenske slike, laboratorijski nalazi, merjenje itd.) nego i analizu vode, koja još nije potpuno iscrpljena. Istina, ljudi su stvarno sami stavljali nekontrolisane indikacije, jer konačno za bolesnika je značajan konačni efekat

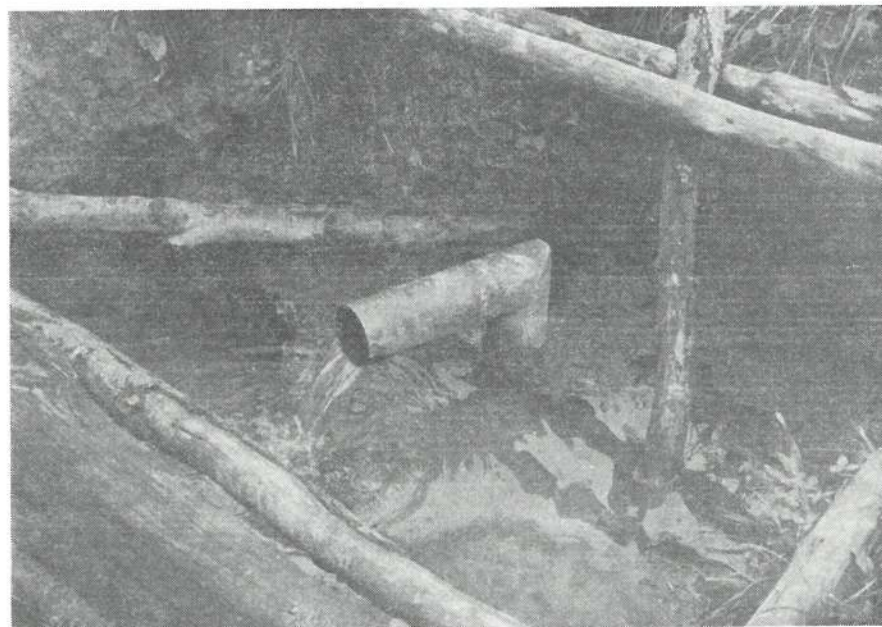
Slika 4 Kaptiran i zagrađen izvor

kupanja ili pijenja — naime zdravlje — ono po čemu daje sud o lekovitosti nekog vrela, pa tako i za ove vode u Harinoj Zlaci odnosno „Atomskim toplicama“ kod Podčetrka.

Kad konstatujemo, da se o Harinoj Zlaci i ostalim vrelima u blizini Podčetrka malo pisalo i to samo u najnovije vrijeme, onda tome kumuje nemirna prošlost „Obsotelja“, od Kelta naovamo¹⁴⁰) posle propasti Rimskog carstva, pa sve do seljačkih buna, tako, da se nisu mogla očuvati kulturna dostignuća iz ranijih vremena. Zna se, da su Germani i Kelti obožavali vodu, izvore i bunare. Pragermani su verovali da u vodama borave boginje ženskog roda (Wasserholden, Nixen, Brunnemholden). Takvih voda ima u Štajerskoj mnogo (Drava, Pesnica, Dravinja, Sava) pa i Sutla koje nose imena ženskog roda.

Rimska cesta u rimsko doba je vodila u Aqua Viva (Krapinu). Iz rimskih spomenika su poznate Aquae Jasiae ili Jasae kod Varaždina^{80 86 101}). Malo je verovatno, da Rimljani nisu znali za toplice južno od Donačke gore, pošto je svugde ovdje naokolo nađen rimski novac, spomenici, statue itd., Pretpostavlja se, da je

rimski duh umeo zapaziti — uz saradnju domaćih ljudi — i upotrebljavati domaća kupališta i zdravilišta. Onda nije ni čudnovato ako postavljamo nepotvrđenu teoriju, da su možda za vrela kod Podčetrka i Harine Zlake znali još Kelti (jer bi izvor „lake“ mogao mnogo govoriti za to) pa i Rimljani; to mišljenje podupiremo sa iskopinama rimskog novca kod Viržajna i nalaženjem rimske cigle sa znacima legije na Velikom Taboru⁶²), nalazima rimskih zidova, cigala, posuda itd. u Golobinjeku, slično onome u Prelazkom gdje je nađen zid debljine oko 1 m pa i crepovi i sl. na terenu od nekih 150 do 200 m² u Bučama i na zemljištu koje se naziva „Groblje“. Strand je našao na terenu prema Devici Mariji djelove rimskog posuda⁶⁰). Navodno se rimsko suđe pronašlo i u Poljanskoj luci⁶⁷). Nad Bregom kod Loke na Sutli nađena je rimska naseobina⁸¹⁻¹⁰⁹). Kod grada Miljana s druge strane Sutle stajao je rimski stražarski toranj.

Slika 5 Primitivno izgrađen basen

Solterovu kuću stvarno su sagradili grofovi iz Miljane ali nikako prije 400 g' kako se to u prospektu tvrdi, jer zamak Miljana sam bio je osnovan godine 1747. Ova kuća kod Soltera je ipak igrala ulogu „hotela“, sa manje vjerojatnoće, da su je upotrebljavali grofovi miljenski, već službenici koji su nadziravali kretanje ljudi na hrvatsko-štajerskoj granici zbog krijumčarenja soli i stoke, a kasnije petroleuma i sl.^{26 61 62}. Tako je sigurno, da su bivali u Solterovoj kući uz finansijske službenike i oni ljudi koji su poslovno boravili u mlinu, pa najzad zašto ne bi i oni koristili „toplu vodu koja ljudima dobro čini“?

Poznato je da su se Pavlinci iz manastira Olimje bavili gajenjem lekovitog bilja i medicinom uopšte. Nije isključeno, da su se i Pavlinci interesovali za prirodne tople vode „koje lječe rane“. Sigurno je, da su i oni znali za ovu vodu jer je poznato, da su oni želeli dostići u medicini nešto više nego gajenje bilja, pripremanje

lekova itd. Možda su čak u programu imali osnivanje i medicinske škole jer verovatno ne bi još dve godine pre ukidanja manastira dali da se izgrade jedinstvene freske u svojoj apoteci a koje je opisao mr. ph. Minarik iz Maribora^{82 121}). Ova teorijska mogućnost mogla bi praktično biti sasvim potvrđena, iako nismo uspeli pronaći izvore koji bi ovu pretpostavku potvrdili ili zabacili. Sa istom smelošću možemo pretpostaviti, da su za ova topla vrela kod Podčetrka znali i vlastelini iz tog kraja jer konačno je „dobar glas“ o ovoj vodi sigurno dopro i do njih u zamak mada se za ovu misao ne nalazi pismena potvrda.

Ukoliko se ova voda u toplicama ipak iskorišćavala za nešto više nego samo za pranje rublja zimi i za uzgredno kvašenje nogu, prirodno je, da ju je kasnije potpuno zasenila Rogaška Slatina a željeznica ju je do kraja dotukla kao manje ili slabo poznato vrjelo.

Svima koji su nam na bilo koji način izišli u susret i stavili na raspoloženje svoje izvore velika hvala.

REZIME

Obzirom na brojna keltska i rimska nalazišta u našim krajevima ispod Donačke gore i u blizini samih toplica, mogli bismo naći potvrdu da se je već tada znalo za ove izvore. U Virštajnu su pronašli rimski novac, na Velikom Taboru ciglu sa znacima rimske legije, kod Device Marije rimsko posude, kod zamaka Miljana postojao je rimski stražarski toranj itd. Rimljani su umeli pronaći topla — lekovita vrela. Pa i kraj između ceste Sodna vas — Podčetrtek te pećine kod Harine Zlake neprimodno je spljošten, kao da je svojevremeno služio naseobini.

Solterovu kuću zaista su sagradili grofovi iz Miljane. Upotrebljavali su ju finansijski službenici i graničari te drugi koji su slučajno boravili u mlinu. Pa ako su već postojale ove toplice — što sigurno i jesu — moglo bi se tvrditi, da su ih upotrebljavali za kupanje i sami grofovi.

U slovenskim toplicama se između ostalog pronašlo i tri drvene stepenice. Sasvim je verovatno da su za ova topla vrela znali i Pavlinci iz Olimja pošto su željeli otvarati medicinsku školu u svom manastiru, jer inače bi bilo neverovatno, da su još dve godine pre zatvaranja manastira izradili freske u apoteci, a koje je opisao mr. ph. Minarik. Pa kad su se bavili gajenjem lekovitog bilja sigurno bi umeli koristiti i lekovitu termu. Dobar glas o vodi mogao je dopreti i do grofova iz Podčetrka.

Možda će neka slučajnost potvrditi gornja naslućivanja i tvrdnje. Egzaktna istraživanja „Atomskih toplica“ kod Podčetrka i brižljivo ispitivanje bolesnika moglo bi ocrtati budućnost ovim termama kao lečilištu, iako se sportsko-turistička svrha upotrebljivosti vode već sada ne može odbaciti.

LITERATURA

1) Repertorium der Steyrmaerkischen Geschichte, Geographie, Topographie Kindermann, Graetz 1798. — 2) Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark J. v. Zahn (1192—1246) Graz 1879. — 3) Isto (1192—1246), Graz 1879, 187. — 4) Isto (1246—1260), Graz 1903, 151, 63, 344. — 5) Isto (798—1192), Graz 1875, 45, 54, 437, 650. — 6) Ritter's geographisch-statistisches Lexikon, Dr. Otto Henne am Rhyn Leipzig 1874, II/13, 623. — 7) Isto v. Johs. Penzler 1895 Leipzig II/16, 817, 1135. — 8) Wegweiser in sämtliche Gesundbrunnen und Bäder der Steiermark 1854 Dr. R. G. Puff, Grätz, 112. — 9) *Mathias Macher*, Ubersicht der Heilwässer und Natur-Merkwürdigkeiten des Herzogthums Steiermark 1858 Graz, 4 c 6, 79. — 10) Medizinisch-statistische Topographie des Herzogthumes Steiermark Dr. M. Macher 1860, Graz, 51, 588. — 11) Göth'sche Sammlung (rukopis) Windischlandsberg-Landesarchiv, Graz 1842. — 12) Erinnerung an Sauerbrunn nächst Rohitsch und seine Umgebung, Dr. R. Puff, Grätz, 110. — 13) Toplice in slatine na Slov. Štajerskem, Ciril Štebinger, Izvestije L I. 1932, 50. — 14) „Obsoletje“ Slovenija, prospekt (z vložkom), Celje. — 15) *P. A. Keller*, Vaeterheimat zwischen Drau und Sann, Wien/Stuttgart. — 16) *Literature o Rogaškoj Slatini*, dr Adolf Režek, Rogaška Slatina 1937. — 17) *Die Literatur der Steiermark*, Dr. A. Schlosser, Graz 1886. — 18) *Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter*, J. v. Zahn, Wien 1893. — 19) *F. Ilwof* u.

K. Peters, Graz, Geschichte und Topographie 1875, 425. — 20) *Gemeindelexikon-Steiermark* Wien 1905. — 21) *Slovenska bibliografija, 1945—1950*, Ljubljana 1963. Rabin 1951, 1952. — 22) Isto za 1. 1951. — 23) Isto za 1. 1952. — 24) *Kotnikov zbornik*, Celje 1956. — 25) *Neueste Geographie von Steiermark*, Dr. F. Santori. Grätz, 1816. — 26) *Das Herzogthum Steiermark* A. A. Schmidl Stuttgart, 1839, 18, 91. — 27) *Reisehanbuch durch das Königreich Ungarn*. A. Schmidl, Wien 1835. — 28) *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, Dr. C. v. Wurzbach, Wien, 1861. — 29) *DAS*, Arhiv grofov Attems, knjiga 103, 104, 110, 163 fasc. 2, 3, 23, 4, 47, 63. — 30) *Oesterreichische Urbare II. Band*. A. Dopsch, Wien u. Leipzig, 1910. — 31) *Das Bisthum und die Diözese Lavanth*, I. Orožen 1887. — 32) *Slovenec* 8. 3. 1931, 3. — 33) Isto 31. 1. 1931. 6. — 34) Isto 5. 2. 1931, 5. — 35) Isto 12. 10. 1940, 5. — 36) Isto 5. 10. 1939, 9. — 37) *Slov. poročevalec* 3. 11. 1954, 3. — 38) *Slovenski gospodar* 1923, št. 45, 4. — 39) Isto 1895, 129. — 40) Isto 1881, št. 35, 275. — 41) Isto 1936, št. 33, 11. — 42) Isto 1930, št. 25, 3. — 43) *Tabor* 1925, št. 239, 2. — 44) Isto 1925, št. 241, 1. — 45) *Slovenec* 28. 9. 1939, dr. D. Mušič, 8. — 46) „Nova doba“ Celje 19. 5. 1925, št. 53, 1. — 47) Isto 10. 4. 1936, št. 15. — 48) Isto 5. 3. 1937, št. 10. — 49) *Die neuesten Flügelbahnen der Südbahn und Steiermark*, C. Hoffrichter, Graz 1863. — 50) *Das Verbrechen der Zauberei*, Dr. jur. F. Byloff, Graz, 1902. — 51) *V. Deduš*, Rojstvo in smrt čarovnice, Kmečka knjiga, 1952. — 52) *F. Riegler*, Hexenprozesse, Graz, 1926. — 53) *K. Baschwitz*, Doba čarovnic, Cank. zal., Ljub. 1966. — 54) *Verhandlungen und Aufsätze KK-Kandwirtschaftsgesellschaft in Steiermark*, Grätz 1840, 108, 118. — 55) *Krajevni leksikon Dravske banovine*, Ljb. 1937, 595. — 56) *Iz prošlosti vrela mineralnih voda Rogaške Slatine*, dr A. Režek, Rogaška Slatina 1937, 17. — 57) *Jutro* 10. 12. 1938, 3. — 58) *Šmarsko-Rogaško-Kozjanski okraj*, dr P. Strmšek, Šmarje pri Jelšah 1940—1945. — 59) *Atomska toplica pri Podčetrtku* — rukopis Friderik Strnad, Podčetrtek. — 60) *F. Strnad* — usmene izjave. — 61) *Zinka Thaler*, Mbr — usmene izjave. — 62) *Lovro Jaeger* — usmene izjave. — 63) *Qr Edita Glaser* — usmene izjave. — 64) *Spomen knjiga izliječenih bolesnika na radioakt. topl. Harina Zlaka* — rukopis — ing. M. Vukčević. — 65) „Analiza termalnog vrela u Harinog Zlaka“ dr S. Miholić. — 66) *Broj 1045/52 Harina Zlaka* — ispitivanje vrela Baanelo klimatol. inst. u Zgb. — 67) *Reiner Franci* — usmene izjave. — 68) *Strahovnik Janko* — usmene izjave. — 69) *Inst. „Jožef Štefan“*, Ljb., 7103—57. — 70) *Arhiv Turističnega društva Podčetrtek*. — 71) *Slov. por.* 27. 7. 1954. — 72) Isto 14. 7. 1957, 5. — *Leskovar R.*, Zdravstveni vestnik, Ljb. 1958, št. 2, 88—92. — 74) *Izveštaj Zavoda z. baln. klimat. i fizik. terap.* Med. fak. Zgb. br. 9/1—1958. od 10. 9. 1958. — 75) *Poročilo o hidrogeol. razisk. na term. območju pri Podčetrtku* Geol. zav. Ljb. opr. št. Pov. 155/1—66 od 20. 9. 1966. — 76) *Kem. inst. B. Kidrič* Ljb. od 5. 1. 1966. — 77) *Inst. „J. Štefan“* Ljb. od 20. 7. 1966. — 78) *Z. z. z. varstvo Celje* št. 12/411—67 od 3. 6. 1967. — 79) *Izvid. bakt. preisk. vode*; 1. št. 1431 od 27. 5. 1967 *Z. z. z. v. Celje*. — 80) *Geschichte des Herzogthums Steiermark*, Dr. A. v. Muchar, Grätz 1844, 132, 133, 161. — 81) „Nova doba“ Celje 27. 5. 1938 št. 22, 1. — 82) *F. Minarik*, Olimje, Mbr. 1955. — 83) *Slov. vodna imena*, F. Bezljaj, Ljb. I. del 1961, 210, 211. — 84) *Topograph. statist. Lexikon v. d. Steiermark*, A. Janisch, Graz 1885. — 85) *Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga 267 u Zgb. 1940, 195, 197, 214. — 86) *Slovenija*. Naša letovališta i kupališta I, Zgb. 1930, 65. — 87) *Nekdanja lekarna v Olimju*, F. Minarik, Ljb., *Farm. vest.* 1953, 11—20. — 88) *Turistična izgradnja obsoletja*. Z. z. napr. gosp. Celje, F. Gradišnik št. elab. 177/64 1964, 4, 6, 14, 16, 18, 21—23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 40, 39, 43, 47. — 89) *Lešnik R.* Mbr. — usmene izjave. — 90) *Slovenska vodna imena*, F. Bezljaj, Ljb., 1956, II. del. — 91) *ZD Šmarje pri Jelšah* št. IG/MŠ-66. — 92) *Prirodna lečilišta Jugoslavije*, Bgd. 1956. — 93) *Krapina Töplitz*, Graz. — 94) *Zveza naravnih zdravilišč LRS*, Poročilo za 1. 1958. — 95) Isto za 1. 1959. — 96) *Histor. Topograph. Lexikon v. Steyermark*. C. Schutz, Grätz 1822, 352, 353. — 97) *Biograph. Lexikon d. Kaiserthums Oesterreich*, Dr. C. v. Wurzbach, Wien 1856, 82—84. — 98) *Slovarček zemljepisnih imen*, njih izvir in pomen. J. Briner 1928, Celje, 23. — 99) *Razlaga nekaterih krajevnih imen po Slovenskem Štajerju I.* dr K. Strekelj 1906. — 100) *Časopis za slov. jezik, knjiž. in zgod.* VI. letnik, Ljb. 1927. — 101) *Dravska banovina, Letovališta i lečilišta*, Ljb. — 102) *Bad Neuhaus bei Cilli und seine Umgebung*, Graz 1869. — 103) *Banje u Jugoslaviji*, N. Marić Bgd. 1955, 102, 127. — 104) *Studien zur Serbokroatischen Ortsnamenkunde*, O. Franck 1932, Leipzig. — 105) *Etymologisches Ortsnamenlexikon*, M. Žunković, Kreamsler 1915. — 106) *Geographisches Namenbuch von Oesterreich-Ungarn*, Dr. F. Umlauf Wien 1886. — 107) *Kovačić*, F. A. M. Slomšek (I. in II. del) Celje. 1935. — 108) *Ljekovite vode i klimatska mesta u kralj. SHS*, prof. dr. M. T. Leko 1922, 127. — 109) *Tovariš* 23. 8. 1957, št. 33, 792. — 110) *Geschichte der ganzen Oesterreichischen weltl. u. kloest. Klerisey beyderley Geschlechter*, III. Theil, Wien 1784, 367. — 111) *Turistička enciklopedija I. knj.* Bgd. 1958. — 112) *Aus der Geschichte d. Kloster-Spitäler u. Kloster-Apotheken sow. einiger anderer insbes. landschaftlicher Apotheken in Steiermark*, Mr. Ph. F. Minarik, Wien, 1925. — 113) *Erläut. zur geolog. Karte d. im Reichsrat vertret. Königreiche u. Länder d. Oester.* — ung. Monarchie. SW Gruppe № 94, dr. J.

Dreger, Wien 1920. — ¹¹⁴) *Minarik F.*, Grad Olimje in Pavlinci, 1965, Zal. Obz. Mbr. 93—102. — ¹¹⁵) Steiermark im Zeitraum vom 8—9. Jh. M. F. v. Liebenfelss, Graz 1883, 87. — ¹¹⁶) Die geolog. Verhältnisse des südöstl. Thailes v. Unter-Steiermark. T. v. Zollikofer, Wien 1862, 365. — ¹¹⁷) Betrachtungen über die v. Dr. E. Hilarius Frölich verfassten Broschüre „Reformen für Bad Rohitsch“ Graz 1861. — ¹¹⁸) Repertorium der steirischen Münzkunde, v. Dr. F. Pichler I. Band, Grätz 1865. — ¹¹⁹) Isto Band II. — ¹²⁰) Der Donatiberg bei Rohitsch in d. Untersteiermark, G. Jäger, Wien 1867, 50, 92. — ¹²¹) *Minarik F.* — usmene izjave. — ¹²²) *P. Šimunović*, Inst. za jezik Jugosl. akad. znan. i umjet. Zgb., pismena izjava br. 10—546/4—1967.

„ATOMIC BATH“ AT PODČETRTEK

Edvard GLASER

The region mentioned in the paper is situated in a beautiful valley on both sides of the river Sotla and along the road Sodna vas — Podčetrtek. Nearby is the large imposing castle Podčetrtek, further away the old monastery of the Paulines Olimje and near the Croatian border the little castle of Miljana. The radioactive wells of „Harina Zlaka“ (T 33°C) are mentioned, the pool near the house Solter (T 24°C) and the mineral water wells on both the Slovenian and Croatian sides of the Sotla river, especially the wooden pool (T 33,5°C) frequently reported during recent years. The best progress has been obtained in the opinion of the people in diseases of the skin, rheumatic diseases, ulcers, malignancy and senile degenerative processes. The radioactivity found was from 11, 24—8, 17—5, 45—4, 63 — Mach units. Three drills have been made — the last one 137 m deep — and they gave 240 l of water per minute with a temperature of 32°C.

An old paper reported that the Solter house has been built by the counts of Miljana, 400 years ago, to use it as a hotel near the warm mineral water wells.

The names for the village Podčetrtek are very old: Lonsperch, Lontsperch, Landsperch, Landsperg, Landsberg, Windisch Landsberg e. t. c. The river Sotla has been named. Satel, thereafter Zotel, Zatel, Zatul, Aqua Satel, the Zatel, the Soetl, Zattel, Fluvius Zotla, Satl, the Zatl, Zontla Zotle, Zotel, Sotle, Sentla, Sentle, Sutla e. t. c. The sulfuric wells in Hajnsko (Hein-sko), Pristava and St. Benedict have been also mentioned. In the Göth collection „Windisch Landsberg“ the near situated wells and spas were described.

In 1938 a newspaper reported about „a popular spa Töplitz near Podčetrtek“ with warm mineral water, where the peasants wash their linen during winter time and in the night take baths to cure rheumatic disorders“. A booklet noticed in 1940 that the wells of Podčetrtek are not utilized for treatment.

The deduction of the name „Harina Zlaka“ could be explained in the following way: „Harina“ from the familial name of inhabitants „Harinski“ very frequently encountered in this region, but it may also be derived from the substantive „Harina“. „Zlaka“ may be Celtic and mean lake or from the word „tla ka“ meaning serfdom“.

In the neighbourhood things used in Roman times have been frequently found (bricks signed by Roman legionaries, coins, tomb-stones). Near Miljana in Roman times stood a tower, a sign that the Romans were well informed about the mineral waters and that they used the thermal wells.

The house Solter has been probably used by the custom officers and sentries, the same as by guests dwelling in the mill as in a hotel. The beautiful frescoes painted by an unknown artist two years before the monastery was closed were detected by. Prof. Minarik, they affirm our opinion that the warm wells were well known. The counts of the castle Podčetrtek used the waters frequently and their therapeutic action was recognized by the people. It is evident that the warm wells of Podčetrtek were used not only to „wash the linen or the feet of a passing traveller“, but later on they were shadowed by the spa Rogaška Slatina.

POČECI BALNEOLOGIJE U KNEŽEVINI SRBIJI

Olivera ARSIĆ

UVOD

Prikupljanje prvih podataka o banjama i balneološkom lečenju u Srbiji, je značajno jer je upotreba mineralnih voda kod nas bila uobičajena već u najstarije doba. Tako je korišćenje banja postalo tradicijom. Verovanje, pothranjivano vekovima iskustvom, u lekovitost mineralnih voda je bilo veliko u našem narodu, naročito u vreme nerazvijenosti medicine i nedostatka stručnog lekarskog kadra. Naši ljudi bili su skloni i podložni uticajima predanja o „isceliteljnim“ vodama. Pouzdanijeg osnova za to svoje verovanje oni nisu imali, jer balneološko istraživanje nije postojalo u to doba. Tu i tamo je poneki putopisac pomenuo neki od naših lekovitih izvora u svojim putopisima, ali je to bilo sve što se znalo o njima.

U doba obuhvaćeno ovim radom, naići ćemo na prve korake „balneološkog ispitivanja“, na prve opise mineralnih voda i njihovog dejstva koji su se samo donekle zasnivali na naučnoj misli.

Kako je kult banja negovan i njihovo ispitivanje podržavano od Kneževine Srbije, tako su i mineralne vode po želji srpskog kneza slate bilo u Beč, bilo u Beograd, — u „praviteljstvu apoteku“, u cilju da im se ispita hemijski sastav. To su i prvi podaci na koje nailazimo, a govore nam o prvim pokušajima ispitivanja mineralnih voda kod nas.

Knez Miloš je prvi 1834. god., po predlogu Kuniberta ili Paceka (oboje odlični lekari i njegovi lični prijatelji) poslao u tom cilju šest „rudokopnih voda“ u Beč gde su ove vode bile podvrgnute dejstvu reagensa u smislu dokazivanja prisutnosti određenih materija u njima. Po postupku i načinu na koji su rađene, te analize su bile, sa današnjeg aspekta, vrlo grube, jer su se podaci odnosili samo na sastav voda, dok njihovo fiziološko dejstvo nije bilo ispitivano ili se baziralo isključivo na stečenom iskustvu.

U svakom slučaju ovo je prvo uputstvo o našim lekovitim vodama, napisano donekle za našu širu javnost. Ovo uputstvo je štampano u časopisu „Urania“ za 1838. god. i nosi naslov „Primečaniya o celiteljnim vodama u Srbiji“.

Posle ovog poduhvata nailazimo već sledeće godine, 1839. na prve opise naših mineralnih izvora, koje je vršio baron Sigmund Avgust Volfgang Herder iz Frajberga (u Bavarskoj), posle svog putovanja po Srbiji. Srpsko upraviteljstvo ga je pozvalo kao poznatog, čuvenog i iskusnog geologa i poznavaooca prirode, da ispita i izvidi rudokope, a da uzgred pregleda i ispita naše lekovite vode. U njegovoj knjizi „Rudarski put po Srbiji 1835. god.“ „naišli smo na opise Johaničke, Brestovačke, Ribarske i Gamzigradske banje koje će u radu, kasnije, kod opisa banja, biti pomenute.